

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ВЧЕНЬ ПРО ДЕРЖАВУ ТА ПРАВО, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 341

Калашников В. М.,
*доктор історичних наук, кандидат юридичних наук,
професор кафедри теорії держави і права, конституційного права і державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНДІАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ БАТЬКІВ-ЗАСНОВНИКІВ США

LEGAL PRINCIPLES OF THE INDIAN POLICY OF THE AMERICA'S FOUNDING FATHERS

Статтю присвячено аналізу правових засад індіанської політики батьків-засновників США. Проаналізовано джерела права, покладені в основу цієї політики. Розкрито особистий внесок Дж. Адамса, Б. Франкліна, А. Гамільтона, Дж. Джея, Т. Джефферсона, Дж. Медісона та Дж. Вашингтона в обґрунтуванні та здійсненні комплексу заходів як правового, так і силового характеру, які зроблені для такого вирішення «індіанської проблеми», результатом якого було захоплення земель аборигенів.

Ключові слова: індіанська політика, батьки-засновники США, індіанське законодавство.

Статья посвящена анализу правовых основ индейской политики отцов-основателей США. Проанализированы источники права, положенные в основу этой политики. Показан личный вклад Дж. Адамса, Б. Франклина, А. Гамильтона, Дж. Джея, Т. Джефферсона, Дж. Мэдисона и Дж. Вашингтона в обосновании и осуществлении комплекса мер как правового, так и силового характера, которые сделаны для такого решения «индейской проблемы», результатом которого стал захват земель аборигенов.

Ключевые слова: индейская политика, отцы-основатели США, индейское законодательство.

The article is devoted to the analysis of the legal basis of the Indian policy of the founding fathers of the USA. Analyzed the sources of law underlying this policy. The personal contribution of J. Adams, B. Franklin, O. Hamilton, J. Jay, T. Jefferson, J. Madison and J. Washington to the justification and implementation of a set of measures, both legal and force, which were made for such a decision "Indian problem", which resulted in the capture of aboriginal lands.

Key words: Indian policy, founding fathers of the USA, Indian laws.

Відомо, що на початку нашого століття явище, яке прийнято називати глобалізацією, вступило в період кризи, причини якої були присутні в ньому від самого початку. Перші причини були закладені в геокультурній економічній моделі, що має особливу систему цінностей та економічних імперативів, які нав'язані всьому світу споживчою західною цивілізацією. Другою групою причин кризи глобалізації є невідповідність таких цілей глобалістів, як поширення свободи й демократії, товарного достатку та споживчого задоволення, а також можливостей для їх виконання. Саме це раніше за глобалістів зрозумів Президент США Д. Трамп, який розпочав такі перетворення соціально-економічних відносин в Америці, які вважаються повторенням та розвитком «Нового курсу» президента Ф. Рузвельта.

Свою політику Д. Трамп намагається освятити іменами батьків-засновників США (Дж. Адамса, Б. Франкліна, А. Гамільтона, Дж. Джея, Т. Джефферсона, Дж. Медісона та Дж. Вашингтона), які дивляться на американців зі стін Капітолію, законодавчих зборів штатів і судів, а головне – з доларових купюр. Такий «культ» фундаторів незалежних США покликаний перекопати мільйони американців у тому, що Америка при Д. Трампі твердо стоїть на сторожі їхніх інтересів. Проте в запалі боротьби проти політичних супротивників голова американської держави використовує неприпус-

тимі методи обґрунтування своєї політики, що спотворює «образи» засновників США. На це поряд з іншими критиками політики президента звернув увагу Національний конгрес американських індіанців (NCAI), найстаріша та найбільш представницька організація корінного населення США. Ця організація засудила спроби Д. Трампа використовувати у своїй політичній боротьбі спотворену історію відносин між аборигенами Америки та колонізаторами: «Ми найсуворіше засуджуємо випадкове й бездушне використання подій колонізації як частину політичного процесу. Сотні тисяч індіанців племен лакота, шайєн, арапахо та інших втратили життя під час вторгнення американської армії, і пам'ять про цих мучеників не повинна бути опоганена в політичній риторичі» [1].

Зауважимо, що індіанська політика США призвела до того, що нащадки аборигенів, які вели боротьбу проти колонізаторів, опинилися в становищі чужинців на власній землі. Тому більшість фахівців з історії держави й права США, які не належать до осіб індіанського походження, свідомо уникають аналізу цієї проблеми. Водночас індіанські фахівці із цієї проблеми, яких у США мало, надають вагомого значення цій політиці. В Україні є прихильник індіанської політики США, представник кримськотатарського народу Р. Мамут оглу Аблятиф, професійний правознавець, голова

правління кримськотатарської організації «Інститут громадянського суспільства». Він перебував на науковому стажуванні в США, за результатами якого оприлюднив схвальну для уряду Америки працю «Досвід державної політики США щодо племен американських індіанців та корінних жителів Аляски. Висновки для України» [2]. Однак істина може бути досягнута за умови неупередженого аналізу цієї проблеми з урахуванням поглядів усього загалу істориків держави й права США незалежно від їхніх наукових і політичних уподобань.

Сучасні етнополітичні реалії багатонаціональної американської держави можна зрозуміти лише за умови, що дослідники починають їх аналіз із витоків індіанської політики Вашингтона. Це зумовлюється тим, що захоплення земель індіанців та перетворення їх на відлюдників, які всупереч своїй волі перебувають у резерваціях, є ключовою ланкою в процесі становлення суспільно-політичного ладу буржуазної Америки.

За даними Міністерства внутрішніх справ США, до американських індіанців зазвичай належить людина, у якої є хоча б частка індіанської крові та яка визнається індіанцем одного з 565 племен, що визнані в США як соціальні спільноти, з якими підтримуються довірчі стосунки. При цьому головною проблемою правового регулювання соціально-економічних відносин у середовищі корінного населення є проблема правового статусу «індіанської землі». Саме це відображає ставлення еліти США до індіанців ще із часів Дж. Вашингтона.

Варто розуміти, що «індіанське питання» в державно-правовій політиці США завжди було питанням аграрним, а тому закономірно, що всі ключові дискусії в ній зумовлені прагненням відібрати в аборигенів землю. До початку першої американської революції, війни за незалежність США (1775–1783 рр.) насильницьке привласнення колонізаторами земель індіанців здійснювалося на підставі численних законів Британської імперії. Ці закони оголошували, що землі, відібрані в аборигенів, є власністю Корони Англії, і тому американським колоністам заборонено вторгтися на колишні землі аборигенів. Такими були положення Прокламації короля Георга III 1763 р., у якій повідомлялося, що Англія перемогла Францію в Семирічній війні, унаслідок чого земельні володіння французьких Бурбонів у Новому Світі оголошуються британським королівським домініоном, доступ до якого відкритий лише для англійських генералів та офіцерів, які отримують на це відповідні ліцензії [3, т. 1, с. 438].

Заборона британського короля на освоєння американськими колоністами неосяжного простору землі від гірського масиву Аппалачі до річки Міссісіпі стала однією з найважливіших причин війни за незалежність. У результаті цю заборону було відкрито проігноровано колоніальною елітою, яка підштовхнула дрібних фермерів перетнути Аппалачі та розпочати захоплення земель індіанців. Метою ж майбутніх засновників незалежних США було те, щоби без докладання власних зусиль із часом перетворити захоплені землі аборигенів на свою приватну власність. Результатом такої політики стало повстання вісімнадцяти індіанських племен під проводом військового ватажка Понтіака в 1783 р., під час якого аборигени намагалися захистити свій єдиний скарб – землі предків [4, с. 188].

Відомо, що індіанські воїни, знесилені нерівною боротьбою проти англійської армії та колоніального ополчення, на чолі якого стояв молодий плантатор-рабовласник Дж. Вашингтон, мали відійти вглиб континенту, а на їхніх землях виникали великі маєтки американських буржуа. Цей процес прямо пов'язаний із діяльністю майбутнього першого американського президента. Річ у тім, що ще в 1749 р. король Георг III подарував велику ділянку землі в долині річки Огайо корпорації спекулянтів, серед пайовиків якої були два старші брати «батька-засновника Америки № 1». Дж. Вашингтон уже тоді взяв участь у формуванні індіанської політики майбутньої незалежної Америки. Він приступив до зведення на захопленій землі індіанців зразкового плантаційного господарства, заснованого на використанні примусової праці тимчасових білих рабів, довільних чорношкірих невільників та індіанців-полонянників [5, т. 1, с. 51].

Зауважимо, що всі батьки-засновники, за винятком Б. Франкліна, були плантаторами, яким необхідно було закріпити за собою власницькі права на захоплені індіанські землі. Для цього вони використали колоніальні хартії, основні правові акти на утворення британських колоній в Америці. Там були зафіксовані певні права колоніальної еліти, якій дозволялося засновувати місцеве самоврядування та видавати місцеві закони про «купівлю земель» аборигенів. На цій підставі колоніальна еліта висунула план подальшого захоплення й поділу земель індіанців, що належав перу автора Декларації незалежності, майбутнього третього американського президента Т. Джефферсона. Згідно з його планом захоплені землі аборигенів варто було б «освоювати» двома способами. На території, що починалася на північний захід від річки Огайо, де перебували племена алгонкінів та ірокезів, американські поселення необхідно було створювати за «англійським зразком». Цей спосіб полягав у тому, що на захопленій території аборигенів попередньо відмежовувалася ділянка землі для громади колоністів, а потім її розбивали на індивідуальні наділи за винятком трьох ділянок – для утримання священика, церкви та школи. За такої системи кожен колоніст міг збільшити свою власність за рахунок «неосвоєних земель», якими вважалися землі аборигенів. У разі реалізації плану Т. Джефферсона вигоди отримали б приватні особи – великі землевласники Нової Англії [6, ч. 59, серія 4–5].

Дещо відрізнявся план заселення земель індіанських конфедерацій південного сходу Північної Америки – таких племен, як крики, черокі, чоктави й чікасави. У південних рабовласницьких колоніях здавна набув поширення інший тип поселень – розкиданий. Там плантатору-рабовласнику надавалося право зайняти будь-яку частину «неосвоєної землі». При цьому вирішальним моментом було встановлення фактичної монополії на землю. Саме ця частина плану Т. Джефферсона згодом активно проводилася в життя плантаторами-рабовласниками [6, ч. 60, серія 12].

Початок війни за незалежність змусив батьків-засновників США зайнятися втіленням індіанської політики в життя. Це завдання було покладене на Континентальний конгрес, який виконував роль централь-

ного уряду, діючи в інтересах американських плантаторів і буржуазії. Повсталі британські колонії прийняли на себе всі права й обов'язки, що поставали з багатьох угод британського уряду з індіанськими племенами. Задля реалізації цієї мети вже в 1775 р. при Континентальному конгресі було утворено тимчасову комісію з індіанських справ, яка за рік стала постійним представництвом американців перед племенами аборигенів у статусі комітету [3, т. 2, с. 2131–2139].

Континентальний конгрес не міг не зважати на індіанський фактор у долі американської революції, тому після оприлюднення Декларації незалежності батьки-засновники США приступили до вдосконалення індіанської політики, яка була британським спадком. Вони виходили з того, що після проголошення суверенітету повсталих штатів значення зовні мирних відносин з аборигенами зросло за двома причинами: по-перше, без таких відносин не можна було безболісно вирішити в буржуазному дусі аграрне питання, а по-друге, було неможливо запобігти виступу індіанських племен проти американців на боці Англії. Ось чому Конгрес вирішив визнати племена аборигенів «незалежними націями», з якими варто було починати договірні відносини [7, с. 72].

Континентальному конгресу довелося рахуватися з позицією окремих американських штатів, які претендували на безроздільне право купівлі або захоплення індіанської землі. Ось чому в першій конституції США, «Статтях конфедерації», не були зафіксовані права держави на переважне ведення справ з аборигенами. Однак Конгрес неодноразово виносив рішення про те, що в майбутньому кордон американських штатів буде відсуватися далі на захід у зв'язку з посиленням колоніальної експансії. Тому батьки-засновники вважали, що віднині можна вимагати у ватажків індіанських племен «земельних поступок» на користь плантаторів і буржуазії Америки.

На початку війни за незалежність індіанські племена намагалися дотримуватися нейтралітету в «сімейній сварці» метрополії та колоній. Однак із 1777 р. ірокези та декілька алгонкінських племен виступили проти американських штатів, оскільки побоювалися подальшого захоплення своїх земель колоністами. Тому в серпні 1779 р. каральний загін генерала Д. Саллівена розгромив селища Ліги ірокезів. Тоді ж плантатори Північної Кароліни відторгли землі маскогської конфедерації чероків біля річки Теннессі.

Після війни за незалежність американський конгрес оголосив індіанські племена «повноправними націями», що мають право підписувати будь-які договори із США. Однак «індіанське питання» з початку XVII ст. для колонізаторів завжди було аграрним питанням. Тому Континентальний конгрес поставив за обов'язок чиновникам двох департаментів у справах аборигенів (Північного й Південного) функції з підготовки «правового оформлення» захоплених індіанських територій. У результаті після набуття американцями суверенітету під лещата плантаторів потрапив Конгрес, якого змусили прийняти акт про передачу ветеранам Континентальної армії, на чолі якої стояв Дж. Вашингтон, 150 млн акрів землі на території сучасних штатів

Кентуккі та Огайо. Ці землі, які ще варто було остаточно відторгнути від аборигенів, плантатори вже бачили своїми монополюними володіннями, сподіваючись, що жebraки-вояки продадуть їх за безцінь. Саме після цього почалося вторгнення американських колонізаторів на землі аборигенів.

Настрої еліти новонародженої американської держави чітко висловив ще один батько-засновник Америки, прихильник жорсткої індіанської політики, майбутній міністр фінансів США А. Гамільтон: «Для індіанців протягом декількох найближчих років східним кордоном із нами стане Міссісіпі» [3, т. 2, с. 2189]. Водночас А. Гамільтон подбав про те, щоб урядовці американських штатів, які брали участь у реалізації індіанської політики, були відповідальними перед Конгресом. Задля цього 12 вересня 1785 р. конгресмени ухвалили постанову про те, що гроші на своє утримання чиновники, які відповідають за відносини з індіанськими племенами, можуть отримувати тільки від центрального уряду. Лише після цього Конгрес вирішив, що прийшов час для укладення договорів про земельні «поступки» аборигенів американським штатам.

Провідну роль у подальшому розвитку відносин американських штатів із незалежними племенами аборигенів почав відіграти також батько-засновник США, «філософ американської конституції», майбутній четвертий президент Д. Медісон. Він разом з іншими плантаторами-рабовласниками, чий інтереси служили дороговказом для молодій американській республіці аж до початку Громадянської війни 1861–1865 рр., нав'язали індіанським племенам низку нових договорів про «добровільну поступку» ними своїх земель американцям.

Можна стверджувати, що підходи батьків-засновників США до розв'язання аграрних проблем молодій буржуазній державі стали одним зі спонукальних мотивів до прийняття нової Конституції США, у результаті чого країна з конфедерації штатів повинна була перетворитися на їх єдиний союз. У травні 1787 р. Конвент представників американських штатів почав обговорення нової федеральної конституції. Серед 65 делегатів більшість становили плантатори та спекулянти землею, які єдиним фронтом виступали за захоплення індіанських земель.

Тим часом грабіжницькі договори, нав'язані індіанцям, викликали спочатку невдоволення, а потім опір племен американській експансії. Це настільки стривожило батьків-засновників США, що після ухвалення чинної й нині американської Конституції (1787 р.) при першому президентові США Дж. Вашингтоні було встановлено, що всі справи, які стосувалися сфери індіанської політики молодій республіці, вирішувалися тільки Військовим департаментом. Тоді ж план Т. Джефферсона щодо розподілу захоплених земель індіанців знайшов втілення в Північно-Західному ордонансі, або Постанові Конгресу США щодо території, розташованій на північний захід від річки Огайо, від 13 липня 1787 р. Цей акт, що відобразив звичайне для політичної еліти нової держави лицемірство, зафіксував: «Щодо індіанців завжди будуть дотримуватися тільки добрі наміри, а їхні землі та інша власність

ніколи не будуть вилучені без згоди на це з їх боку». Проте далі були додані прямо протилежні за змістом твердження: «Їхня (індіанців – В. К.) власність, права й свободи ніколи не будуть порушені, за винятком справедливих воєн проти них, початих відповідно до санкцій Конгресу» [8].

Завдяки цьому акту, який був введений у дію Дж. Вашингтоном 7 серпня 1789 р., США створили особливу федеральну одиницю, яка отримала назву Північно-Західної території. Передбачалося, що в майбутньому, коли чисельність населення на цій та інших територіях досягне певного рівня (30 тисяч чоловіків – платників податків), населення такого регіону може звернутися до Конгресу США з проханням про прийняття його до федерації на правах штату. Так Північно-Західний ордонанс створив умови для перманентної територіальної експансії США, яка викликала тривалу боротьбу племен аборигенів за збереження незалежності та права власності на землю предків. Ця боротьба була приречена на поразку.

Індіанська політика США знайшла схвальні відгуки в Європі, адже нова буржуазна держава була країною переселенців. Європейці сподівалися на те, що вони зможуть знайти в США більш вигідні умови зайняття підприємництвом буржуазного типу, ніж на власній батьківщині. Тому не випадково французький політичний діяч А. де Токвіль, який відвідав США під час повсюдних повстань індіанських племен проти американських загарбників, писав про аборигенів у відомій книзі «Демократія в Америці» (1831 р.) таке: «Хоча великий край, описаний вище, був заселений безліччю тубільних племен, можна сміливо стверджувати, що в епоху його відкриття він являв собою справжню пустелю. Індіанці займали його, але не володіли ним. Тільки землеробство дає людині право на землю – а перші жителі Північної Америки промишляли полюванням. Властиві цим людям неприборкані пристрасті та стійкі забобони, пороки і, мабуть, ще більш варварські чесноти зумовлювали їх неминучу загибель. <...> Саме тут цивілізованим людям належало спробувати створити суспільство, засноване на принципово нових засадах, і, застосувавши теорії, які або зовсім не відомі світу, або

визнані нездійсненними, явити людству такий дивовижний лад життя, до якого вся попередня історія ніяк його не підготувала» [9, с. 42].

Процес захоплення індіанської землі Сполученими Штатами Америки, розпочатий батьками-засновниками, розтягнувся на ціле століття. Підсумки цього процесу були підведені актом, який у побуті відомий як «Акт Дауеса» (1887 р.), названий так на честь його творця, сенатора Генрі Лоуренса Дауеса зі штату Массачусетс. Офіційна ж назва закону – Акт, який передбачає виділення кількох тисяч земельних ділянок, призначених на потреби корінних американців і для поширення на індіанців законів Сполучених Штатів і федеральних територій, а також для досягнення інших цілей [10].

Акт Дауеса набув юридичної сили 8 лютого 1887 р. У результаті сьогодні більшість індіанців мешкають у межах федеральних резервацій, тобто територій, залишених за індіанцями за договорами зі Сполученими Штатами Америки, виконавчими розпорядженнями президента США та адміністративними актами окремих штатів.

Отже, індіанська політика США, сформована батьками-засновниками, стала найкращим прикладом нерозривної єдності державно-правової політики Америки на всіх етапах її розвитку. Унаслідок багатовікових перетворень права власності, що стосується земель індіанців, нині за аборигенами залишилося тільки 56,2 млн акрів землі (2% загальної площі американської держави). Окрім земель резервацій, в аборигенів є й інші види «індіанських земель»: виділені землі, землі з обмеженим правовим статусом та індіанські заповідні землі в окремих штатах. Ці землі перебувають переважно в режимі довірчого управління з боку уряду Америки, який дозволяє великим американським корпораціям протизаконно захоплювати землі аборигенів. На цьому стояла раніше та продовжує стояти американська держава за правління Д. Трампа, який не збирається відступати від позицій, зайнятих ще першими американськими президентами, під тиском боротьби індіанських спільнот за свої права на землю предків і свободу від втручання федерального уряду та урядів окремих штатів у їхні справи [10, с. 20–21].

ЛІТЕРАТУРА:

1. NCAI Denounces President Trump's Invoking of Wounded Knee Massacre and Battle of Little Bighorn in Political Attack. URL: <http://www.ncai.org/news/articles/2019/01/14/ncai-denounces-president-trump-s-invoking-of-wounded-knee-massacre-and-battle-of-little-bighorn-in-political-attack>.
2. Аблягітов Р. Досвід державної політики США щодо племен американських індіанців та корінних жителів Аляски. Висновки для України. URL: <http://cidct.info/uk/studii/5-6%2805%29/8.html>.
3. The American Indian and the United States: a documentary history : in 4 vols. / ed. by W. Washburn. New York : Random House, 1973. 3119 p.
4. Калашников В. Восстание Понтиака. *Вопросы истории*. 1980. № 8. С. 184–188.
5. Ramsay D. Ramsay's History of South Carolina, from its First Settlement in 1670 to the Year 1808. Spartanburg : W.J. Duffie, 1858. 274 p.
6. American Philosophical Society, Library. Presidential Papers Microfilms. Thomas Jefferson Papers. Jeneral Correspondence, 1761–1826. Account Books for the Years 1767–1770. Reel 58, Serie 4 ; Reel 59, Serie 4–5 ; Reel 60, Serie 11–12.
7. Debo A. A history of the Indians of the United States. Norman : University of Oklahoma Press, 1971. 386 p.
8. An Ordinance for the Government of the Territory of the United States North-West of the River Ohio, 1787. URL: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=8>.
9. Токвиль А. де. Демократія в Америці / пер. с франц. ; предисл. Г. Ласки. Москва : Прогресс, 1992. 544 с.
10. Калашников В. Правовий статус «індіанської землі» у Сполучених Штатах: до 130-річчя акту Дауеса (1887). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро : ДНУ ім. О. Гончара, 2017. № 6. Т. 1. С. 16–21.